

Taalonderwijs aan nieuwkomerskinderen

Veel basisscholen krijgen te maken met nieuwkomerskinderen. Ter ondersteuning van het taalonderwijs aan deze kinderen, kregen alle basisscholen dit voorjaar het boekje *Ruimte voor nieuwe talenten* toegestuurd. Hierin beschrijven experts belangrijke beslissingen omtrent de aanpak van taalonderwijs, taalgebruik bij alle vakken en samenwerking in de regio.

Tekst: Maaïke Hajer en Maaïke Pulles

De laatste jaren is de instroom van vluchtelingenkinderen voor het eerst sinds de jaren negentig van de vorige eeuw flink toegenomen. Die instroom zal voorlopig blijven aanhouden, want gezinsherenigingen brengen ook in de komende jaren nieuwkomerskinderen naar Nederland. Veel scholen zullen te maken krijgen met kinderen die het Nederlands niet als moedertaal hebben en via het Nederlands als tweede taal de basisschooldoelen moeten bereiken. Voor het onderwijs betekent dat een hernieuwde aandacht voor (taal-) onderwijs aan deze groepen leerlingen.

De komst van nieuwe leerlingen die nog volop in hun tweede-taalontwikkeling bezig zijn, vraagt een alerte, deskundige rol van alle leerkrachten. De intern begeleider zal vaak betrokken worden bij de dagelijkse praktische vragen, zoals 'Hoe ga je om met moeilijke teksten in de aardrijkskundeles?' Daarnaast vraagt het van ib'ers vooral om meebouwen aan een structurele aanpak van taalbeleid voor deze meertalige leerlingen, vanuit actuele inzichten in tweetaligheidontwikkeling en taalbeleid.

Moedertaal

Nieuwkomerskinderen komen niet blanco op school: ze hebben een moedertaal (en kennen misschien zelfs al meerdere talen) en sommigen zijn op school geweest in het land van herkomst en hebben daar ook schoolse ervaringen opgedaan. De moedertaal mag op school niet genegeerd worden. Dat heeft vier redenen.

(1) De moedertaal is misschien de laatste strohalm die kinderen nog verbindt met de wereld die ze moesten verlaten en is daarmee een belangrijk deel van hun identiteit.

(2) De moedertaal kan ze ook helpen om een nieuwe weg te vinden in het leren van die nieuwe taal, het Nederlands. Het leren van een tweede taal bouwt namelijk voort op de eerste taal; beide taalsystemen maken gebruik van dezelfde neurale netwerken en mentale opslag.

(3) De moedertaal is ook belangrijk voor de intellectuele ontwikkeling van kinderen; als kinderen eerst de tweede taal zouden moeten leren, voordat ze bijvoorbeeld op hun eigen niveau verder kunnen met rekenen of wereldoriëntatie, stagneert die intellectuele ontwikkeling. Dat kan frustraties en bijbehorende gedragsproblemen opleveren.

(4) Bovendien blijken schoolse taalvaardigheden taalonafhankelijk te zijn en juist het best te gedijen in de meest vertrouwde taal van kinderen, hun moedertaal. Gelijktijdig wordt de algemene Nederlandse taalvaardigheid ontwikkeld; zodra kinderen zich voldoende kunnen uiten in het Nederlands, zijn die schoolse vaardigheden prima overdraagbaar tussen verschillende talen.

DAT en CAT

Dit onderscheid tussen algemene taalvaardigheid en schoolse taalvaardigheid wordt ook wel aangeduid met 'DAT' (Dagelijkse Algemene Taalvaardigheden) en 'CAT' (Cognitief Academische Taalvaardigheden). Bij DAT gaat het om de taal die je nodig hebt om je in alledaagse, concrete situaties te kunnen bewegen, voor kinderen is dat vaak het kunnen spelen en kletsen met andere kinderen. Kinderen die een tweede taal leren, hebben DAT vaak redelijk snel onder de knie. DAT is de basis voor CAT. CAT gebruik je voor het verwoorden van cognitief complexere denkactiviteiten, bij het lezen, schrijven

en argumenteren op school, bij zaakvakken. Voor zowel DAT als CAT geldt dat (tweede) taalontwikkeling baat heeft bij veel gebruiken van die taal in situaties die de leerder motiveren en uitdagen om die taal verder te ontwikkelen.

Functioneel veeltalig leren

Wat betekent dit allemaal voor het onderwijs aan nieuwkomerskinderen? Ten eerste is het belangrijk dat de moedertaal een rol heeft, zowel bij het leren van het Nederlands als bij het leren van andere vakken en domeinen. We bedoelen daarmee dat er door de kinderen gebruikgemaakt wordt van de moedertalen, bijvoorbeeld door ze bij rekenen met elkaar te laten overleggen in de moedertaal en vervolgens verslag te laten doen van wat ze hebben gevonden in het Nederlands. Of ze zoeken informatie over een wereldoriëntatieonderwerp in hun moedertaal en gebruiken die informatie om er dan vervolgens in het Nederlands over te kunnen praten met andere kinderen.

Dit wordt 'functioneel veeltalig leren' genoemd. Daarbij past het om regelmatig positief aandacht aan meertaligheid in de klas te besteden, zodat er een prettig klimaat heerst waarin alle talen welkom zijn. Overigens kunnen ook ouders hierbij een rol spelen.

Impliciet taalonderwijs

Ten tweede is het belangrijk dat kinderen zoveel mogelijk kansen krijgen om de tweede taal te gebruiken en daardoor steeds beter onder de knie te krijgen. Praten over interessante inhoud en thema's is daarvoor een krachtige motor. Dat betekent dat er in de school een rijk, interessant taalaanbod en veel interactiemogelijkheden gecreëerd moeten worden,

waarin kinderen al doende hun taal ontwikkelen.

We spreken van 'impliciet taalonderwijs' wanneer de leerkracht natuurlijke, motiverende settings schept waarin kinderen uitgedaagd worden te praten in het Nederlands. Bij impliciet taalonderwijs staat dan ook niet de aandacht voor taalvorm (grammatica, woordvorming, uitspraak, enzovoorts) centraal, maar de functie van taalgebruik. In aanvang zullen deze settings allereerst taalgebruik betreffen, maar later zullen ook schoolse activiteiten waarin voldoende taalsteun wordt gegeven, bijdragen aan het impliciet leren van de kinderen.

Meerjarig model

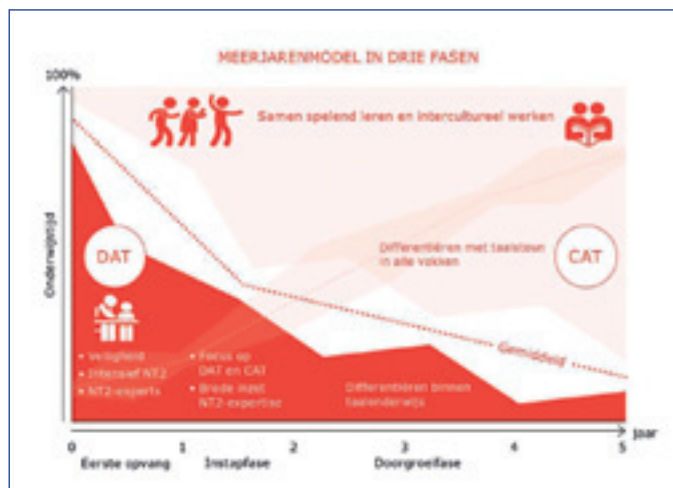
Een tweede taal leren kost tijd, zeker het ontwikkelen van voldoende CAT om op het eigen niveau te kunnen functioneren in het Nederlandse onderwijs. Maar hoe organiseer je dat onderwijs? We kennen nu een systeem van eerste opvang, waarbij kinderen in een korte periode intensief bezig zijn met het leren van het Nederlands, waarna ze doorstromen naar het regulier onderwijs. Kinderen hebben dan een redelijk DAT opgebouwd, maar juist de CAT heeft nog lange tijd – zo niet jaren – extra aandacht nodig.

Zou je dan de aparte opvang moeten verlengen? Nee, juist niet, want we weten dat langdurige aparte opvang, zonder veel contact met Nederlandstalige leeftijdgenoten, niet

'De moedertaal mag op school niet genegeerd worden'

positief werkt voor onder andere de taalontwikkeling Nederlands van de nieuwkomerskinderen. Deze kinderen zijn, vanwege het belang van impliciet leren, juist gebaat bij een zo snel mogelijke integratie in het reguliere onderwijs. Contact met leeftijdgenootjes werkt niet alleen een snellere integratie in de hand, maar helpt ook bij het leren van het Nederlands, doordat ze samen spelen en samen praten. Figuur 1 geeft aan hoe een dergelijk integratiemodel eruit zou kunnen zien.

Figuur 1. Een meerjarig model: van aparte groepering naar integratie in de reguliere groep, van DAT naar CAT.

Bij een geleidelijke, maar ook vlotte overgang van eerste opvang naar regulier onderwijs, is er niet alleen aandacht voor het leren van de tweede taal, maar ook voor een ononderbroken cognitieve ontwikkeling op andere gebieden. Nieuwkomerskinderen zouden dan vanuit die eerste opvang zo snel mogelijk deels meedoen met hun Nederlandstalige leeftijdgenoten, bijvoorbeeld bij sport, handvaardigheid en muziek. Vervolgens kunnen ze, met extra taalondersteuning, steeds meer deelnemen aan de andere vakken. Die talige hulp kan geboden worden door middel van *scaffolding*, oftewel het 'in de steigers zetten' van de taalontwikkeling door middel van het geven van leerzame feedback om bijvoorbeeld leerlingen van DAT naar CAT te brengen.

Dat vraagt wel professionalisering van reguliere leerkrachten, op teamniveau, want opvang en begeleiding van nieuwkomerskinderen zou een verantwoordelijkheid moeten zijn van het hele schoolteam: schoolleiding, intern begeleider, taalcoördinator en leerkrachten. Professionalisering die verder gaat dan een enkele themamiddag.

De rol van de ib'er

De expertise op het gebied van NT2 en meertaligheid is momenteel vooral in de eerste-opvanglocaties geconcentreerd. Maar natuurlijk is het juist ook daarna, in de instapfase en doorgroefase, van groot belang dat er vanuit inzicht in adequate ondersteuning door het curriculum heen wordt gewerkt aan een doordachte aanpak. Vaak zal dan de ib'er bij

	EERSTE OPVANG half jaar tot een jaar	INSTAP Tweede/derde jaar	DOORGROEI vanaf derde/vierde jaar
Op schoolniveau			
Schoolbesturen	- Werken vanuit belang individuele kind in zijn context. - Actief partnerschap: betrokken, flexibel en medeverantwoordelijk in de regio. - Uitvoering geven aan en faciliteren van alle fasen in het meerjarig model. - Solidariteit bevorderen en expertise uitwisselen tussen (eigen) scholen. - Sturen van en faciliteren van brede professionalisering medewerkers.		
Schoolleiders	- Specifieke expertise binnenhalen in het schoolteam (NT2, alfabetisering, meertaligheid, culturele sensitiviteit). - Inspirerend, ambitieus leiderschap uitdragen.		- Verdere professionalisering aansturen van het hele team en continuïteit (CAT, taalsteun, differentiatie). - Borging verzekeren en hoge verwachtingen van het team en de collega's blijven koesteren.
	- Rijke taalcontacten organiseren tussen nieuwkomers en Nederlandstalige leeftijdgenoten. - Heel systeem om het kind te betrekken bij school en ouders er actief bij te halen. - Nieuwkomers en -onderwijs integreren in schoolvisie en taalbeleid: 'Hoge verwachtingen - adaptief werken'.		
	- Brede (en voortgezette) intake (laten) uitvoeren en verzamelde intakegegevens benutten. - Breed en digitaal leerlingvolgsysteem opbouwen. - Vormgeven aan schoolbreed talenbeleid. - Alle (nieuwkomers)activiteiten inbedden in handelingsgericht werken. - Behoeften onderscheiden van zorgleerlingen en nieuwkomers. - Netwerk opbouwen en leren met collega's.		- Bijdragen aan brede teamexpertise: DAT/CAT, taalsteun, differentiatie. - Formatieve evaluatie bevorderen als vast onderdeel van het onderwijs.
Leraren	Contacten tussen alle kinderen bevorderen en interactie stimuleren.		- Taalsteun in alle vakken geven. - Adaptief lesgeven en differentiëren.
	- Doelen per kind stellen, leerdoelen en leerlijnen flexibel hanteren en versnellen waar mogelijk. - NT2-onderwijs inbedden in thematisch aanpak. - Talige en culturele diversiteit in de heterogene stamgroep waarderen en thematiseren. - Functioneel veeltalig leren inzetten.		
	Aan educatief partnerschap werken met ouders, ook in de klas.		

Figuur 2. Taken binnen het meerjarenbeleid van een reguliere basisschool met nieuwkomers (uit de brochure 'Ruimte voor nieuwe talenten', p. 61).

deze discussie betrokken worden, naast een taalcoördinator of taalspecialist en met ondersteuning vanuit de schoolleiding en schoolbestuur. Figuur 2 brengt die rollen in beeld.

De combinatie van kijken naar individuele kinderen en tegelijk meebouwen aan een schoolbrede benadering, lijkt ons de uitdaging voor intern begeleiders. Met individuele begeleiding zal een kind onvoldoende steun krijgen, juist de aandacht voor voortgezette taalverwerving door de vakken heen is nodig. Dat betekent voor intake en volgsysteem ook het een en ander. Wie zorg heeft voor de brede ontwikkeling van kinderen, zal een volgsysteem niet alleen tot leesvaardigheid beperken, maar juist ook inzichten in ontwikkelingen op alle vakgebieden meenemen. Ook de sociaal-emotionele ontwikkeling is direct van belang voor taal: wie lekker in zijn vel zit, wil en durft mee te doen in (talige) activiteiten. Daar kan aan bijdragen dat ook de eigen taal erkend wordt en een plek krijgt in de school: onderzoek geeft aan dat deze erkenning bij kan dragen aan de motivatie om ook de tweede taal verder te ontwikkelen. Maar de ib'er en taalcoördinator zouden vooral een rol kunnen spelen in de opbouw van een brede visie en teamprofessionalisering. We bepleiten dat er in elke regio wordt samengewerkt met opleidingen en begeleiding om inzichten in NT2 en meertaligheid breed in het team te verankeren.

Toekomstmuziek?

Het is duidelijk, er is nog veel te doen om een meerjarig integratiemodel te verwezenlijken. Is het een utopie? Nee. Er zijn diverse landen die de opvang van nieuwkomers structureel volgens deze visie aanpakken, bijvoorbeeld in Canada, Australië, maar ook dichterbij huis in Zweden.

Zweden kent een gedetailleerde intake als basis voor gedifferentieerd onderwijs. De gemeente als bevoegd gezag bekijkt samen met de scholen wie de intake - bestaande uit drie stappen - ter hand neemt. Wettelijk is vastgelegd dat dit binnen twee maanden na aankomst van een kind gebeurd moet zijn. De eerste stap bestaat uit een (getolkt) kennismakingsgesprek met het nieuwkomerskind en de ouders, om zicht te krijgen in de gezinssituatie en de onderwijservaring. De tweede stap is analyse van kennis inzake taal, rekenen en schoolse vaardigheden, plus een inschatting van capaciteiten en ondersteuningsbehoeften. Vanuit het zo ontstane beeld besluit de schoolleider naar welke stamgroep de nieuwkomer gaat, daar draait het kind zoveel mogelijk mee met gezamenlijke activiteiten. Voor tweedetaalonderwijs gaat het kind tijdelijk naar aparte opvang. Stap drie - de verlengde intake - vindt plaats in de stamgroep. Met behulp van toegespitst materiaal en een tolk, onderzoekt de leraar of de nieuwkomer bekend is met de lesthema's van de verschillende vakgebieden. Wie bijvoorbeeld een plaatje van een vulkaan, dieren of het menselijk lichaam aanbiedt, ontdekt snel of de afbeeldingen herkenning oproepen en of het kind in zijn moedertaal kan vertellen waar de plaatjes over gaan.

Vanuit deze gegevens wordt een leerweg uitgestippeld. Zweeds als tweede taal is een apart vak, waarvoor leraren een aparte bevoegdheid moeten halen. Schoolleiders geven voor individuele kinderen aan wie dit vak gaat volgen gedurende een aantal uren per week, terwijl kinderen zo snel mogelijk deelnemen aan het onderwijs met hun leeftijdgenoten.

De leraar aan het woord

De begeleiding van nieuwkomerskinderen is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van zowel ib'ers als individuele leraren. Zo vertelt een leraar uit groep 7 hoe hij de Afghaanse Yusuf begeleidt: 'Van onze ib'er heb ik begrepen dat Yusuf vooral eerst moet leren luisteren en spreken. Daarom gebruik ik beeldbankfilmpjes ter introductie van het onderwerp van de les. De kinderen bedenken daarbij luistervragen voor elkaar die ze vervolgens moeten beantwoorden. De verwerkingsopdrachten gebeuren meestal in heterogene groepjes waarin de kinderen (samen) lezen en (samen) schrijven. Yusuf probeert zoveel mogelijk mee te doen, hij is niet bang om fouten te maken.'

De leraar zegt baat te hebben bij feedback: 'Ik moet er wel bij zeggen dat ik die verschillende manieren van feedback en ook meer interactie nog maar net gebruik, sinds een korte training bij het samenwerkingsverband. Het is sowieso fijn dat ik altijd bij onze ib'er, de directeur of bij de specialisten van het samenwerkingsverband kan aankloppen. Mijn werk is soms best zwaar, maar ik sta er niet alleen voor.'

Dat kan voor het ene vak eerder gerealiseerd worden dan voor het andere. Langere tijd bepaalde vakken uit het leerplan niet of in aparte groepjes volgen, wordt als remmend voor de ontwikkeling van het kind beschouwd.

'De ib'er en taalcoördinator zouden een rol kunnen spelen in de opbouw van een brede visie en teamprofessionalisering'

De schoolleider bepaalt ook welke andere steun er nodig is, in het bijzonder studiebegeleiding via de moedertaal bij nader bepaalde vakken. Wie wil kan ook de moedertaal als vak volgen.

Beleidsmakers aan zet, landelijk en regionaal

Tweede-taalonderwijs aan nieuwkomers is de laatste jaren een verwaarloosd terrein geworden. De komst van zoveel nieuwkomers in de laatste jaren maakt duidelijk dat we wat in te halen hebben wat betreft inzichten en aanpak, in materiaalontwikkeling, scholing, opleiding, enzovoort. Dat advies geeft ook de Onderwijsraad. We hopen dat er meer landelijke coördinatie van ontwikkel- en onderzoekswerk en opleiding zal komen. Maar daar kunnen we nu niet op wachten, in de praktijk kunnen we bruikbare inzichten in T2-didactiek morgen benutten. Vooral regionale samenwerking tussen scholen, opleidingen, gemeente en samenwerkingsverbanden zal als katalysator kunnen werken.

Literatuur

- Lieskamp, M. (2016). *Nieuwkomers op school. Onderwijs als startpunt voor een betere toekomst*. Uitgeverij Pica, Huizen.
- Onderwijsraad (2017). *Vluchtelingen en onderwijs. Naar een efficiëntere organisatie, betere toegankelijkheid en hogere kwaliteit*. Den Haag.

Achtergrondliteratuur is ook te vinden op www.taallectoren.nl

Ruimte voor nieuwe talenten

In het verleden zijn er allerlei routines ontwikkeld met betrekking tot de didactiek van Nederlands als tweede taal, maar ideeën over wat goed tweede-taalonderwijs is, zijn met de tijd meegegaan. In de handreiking *Ruimte voor nieuwe talenten* wordt dat nieuwe perspectief op hoofdlijnen beschreven, voorzien van suggesties voor scholen, schoolbegeleiders en leraren. Kernachtig samengevat: positief benutten van meertaligheid, opbouwen van schooltaal door alle vakken heen via taalsteun, en meer nadruk leggen op communiceren en betekenisvol onderhandelen in het Nederlands dan op de correcte vorm. En dat alles binnen een meerjarig model. *'Ruimte voor nieuwe talenten. Keuzes rond nieuwkomers op de basisschool'* is te downloaden via www.taallectoren.nl. Gedrukte exemplaren worden verspreid door de PO-Raad.

Maaïke Pulles heeft Nederlands gestudeerd aan de Rijksuniversiteit te Groningen met als afstudeerrichting taalvaardigheidsontwikkeling in het onderwijs. Ze heeft gewerkt bij het Expertisecentrum en ontwikkelde lesmaterialen, taaltoetsen en deed onderzoek. Momenteel doet ze promotieonderzoek naar kennisconstructie in gesprekken rond teksten als deel van het grotere Raak-Pro-onderzoeksproject 'Samenwerken en Taalvaardigheid'. E-mail: m.pulles@nhl.nl.

AUTEUR

Maaïke Hajer is lector aan de Hogeschool Utrecht en hoogleraar aan de universiteit van Malmö. Haar expertise ligt op de rol van leraren in het tweede-taalonderwijs, taalgerichte vakdidactiek en taalbeleid in een meertalige context. Ze startte eind 2015 het Lectoreninitiatief Professionalisering Taalonderwijs Vluchtelingenkinderen. E-mail: maaïke.hajer@hu.nl.

AUTEUR